

DOI 10.36074/grail-of-science.13.10.2023.085

ТИПОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ГУЦУЛЬСЬКИХ ДЕРЕВ'ЯНИХ МЕБЛІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стеф'юк Роман Григорович

кандидат мистецтвознавства, доцент, директор
Косівський фаховий коледж прикладного та
декоративного мистецтва, Україна

Осарчук Денис Романович

здобувач вищої освіти за спеціальністю 023 «Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» ОС «Магістр»
Косівський інститут прикладного та декоративного
мистецтва ЛНАМ, Україна

Анотація. У статті висвітлено типологічну структуру гуцульського народного меблярства, підтверджено важливість цієї галузі художнього деревообробництва як унікального мистецького явища.

Ключові слова: гуцульське меблярство, народне мистецтво, типологія, культурна спадщина.

Постановка проблеми. Народне мистецтво гуцульського деревообробництва має глибинні зв'язки з історичним минулим України, не розриваючи ланцюг локальних і загальних законів, які передаються майстрами із покоління до покоління, збагачуючись новими стильовими ознаками.

Одним із найважливіших, найрозвинутіших видів народного декоративного прикладного мистецтва Гуцульщини є меблярство. Ця галузь бере свій початок із моменту зародження української культури. Пройшовши довгий історичний шлях, вона зуміла розвинутися у яскраве мистецьке явище зі самобутніми художніми образами, які народжуються із джерел народної творчості. Соціально-економічні, історичні та географічні умови сприяли створенню самобутніх видів декоративного мистецтва Гуцульщини, виокремленню їх його серед інших осередків народної художньої творчості в Україні. Багаті природні запаси деревини сприяли широкому розвитку різьбярства, яке стало нині чи не найпопулярнішим і найулюбленішим мистецьким ремеслом місцевих майстрів. З давніх-давен гуцульські різьбярі славилися досконалою професійною майстерністю створення різних за характером виробів, починаючи від меблів і завершуючи дрібними побутовими

речами.

Історію гуцульського деревообробництва та меблярства досліджували етнографи та науковці. Зокрема Михайло Станкевич у своїй роботі «Українське художнє дерево» зібрав матеріал, що стосується типологічних видів меблів гуцульського житла [2]. Також варто зауважити вклад у класифікацію дерев'яного меблярства Василем Сивком у своїй роботі «Народні меблі у селянському житлі Українських Карпат та Середнього Полісся кін. XIX – XX ст.: тесана нерухома лава [1].

Сьогодні, у час глобалізації та високого розвитку технологій, заміни природних матеріалів здешевленими аналогами, спостерігається часткове або й повне зникнення певних видів дерев'яних меблів. Наше дослідження полягає, насамперед, у розширенні типологічної групи гуцульського народного меблярства. Важливу увагу в період світових техногенних катастроф варто звернути на виробництво дерев'яних ековиробів інтер'єрного призначення.

Виклад основного матеріалу. Народні меблі – складова частина внутрішнього житлового простору практично кожного селянського житла, а ширше — матеріальної та духовної культури українського народу. Вони ввібрали в себе надбання минулих епох, створили органічну єдність у замкненому просторі селянської оселі. Меблі відзначаються практичністю, естетичним уподобанням та консерватизмом селянина щодо їх розташування в хаті. Ця ділянка народної культури українців віддзеркалює спосіб життя, матеріальні та соціальні відносини, традиції, світосприйняття, звичаї та вірування тощо. Слід зазначити, що хоча з усіх предметів, які створювала людина, меблі є одними з найбільш недовговічних, матеріалом для їх виготовлення є деревина, яка, зважаючи на її природну структуру, досить легко зазнає різних змін (рис. 1).

Скрині	Столи	Стільці	Полиці	Лавки
дорожня скриня	стіл кухонний	Стілець звичайний	мисник	лава рухома
скриня-стіл	стіл для шиття	колиска	полиця для рушника	лава-ліжко
весільна скриня	стіл для прикрас	табурет	ложкар	лава-стіл

Рис. 1. Структура гуцульських меблів

Із предметів домашнього вжитку Гуцульщини й Закарпаття найбільше декорували різьбою саме скрині. Вони, зазвичай, виготовлялися з букового дерева, потім розмальовувалися коричневою фарбою і оздоблювалися різьбою геометричних мотивів. Скрині – це найважливіша типологічна група серед традиційних народних меблів. Вони були віддавна першим предметом весільного приданого молодій, куди складалися прикраси та інші коштовності. Гуцульські скрині XIX століття декоровані плоским контурним різьбленням у вигляді ламаних ліній, сітки, кіл, півкіл, розеток. Для посилення декоративної виразності скрині тонували природніми барвниками, що їх гуцули виготовляли власноруч, а з початку XX століття окремі мотиви й елементи зафарбовували, зазвичай, темно-синьою, або ж темно-коричневою фарбою.

У кінці XIX століття після появи кількешарової фанери поширюється давній

тип низької столярної скрині з напівкруглим віком – куфер. Іноді куфери гуцульські майстри оздоблювали імітацією (фляндрівки) або текстурою дерева.

Дорожні скриньки розміром значно менші від хатніх побратимів, мають ручки для несення, оковані ажурним прорізним гравійованим металом. Їх гуцули виготовляли до середини XIX століття.

Скриня-стіл – проміжна типологічна підгрупа народних меблів. Такий предмет поєднує в собі функціонально-конструктивні особливості: частину міцності скрині і плоску стільницю, зручну для накривання в урочистих випадках. Скрині-столи, очевидно, поширилися серед гуцулів, починаючи з XVIII ст. та зустрічалися в інтер'єрі житла тогочасного гуцула аж до XX століття. Типовий зразок гуцульської скрині-стола середини XIX століття зберігається у Літературно-меморіальному музеї І. Франка в с. Криворівня. Його різьблений і тонований кольором декор містить традиційні сакральні елементи: на передній частині, у центрі, хрещатий хрест, обабіч – пишні шестикутні розети.

Столи – типологічна група, що налічує величезну кількість підгруп та окремих підтипів. Однак, це все значною мірою стосується професійних цехових виробів, які на той час перебували під західноєвропейським впливом. У народному традиційному меблярстві є три типи стола: на перехресних ніжках, двох стояках, чотирьох ніжках. Найдавніші середньовічні столи – це широка масивна дошка на двох кобилицях. Такі роздрібні столи були зручні при перенесенні і встановленні до необхідного місця для святкової вечері. Вони не мали жодних прикрас, як правило, накривалися білою скатертиною. Стіл на двох стояках, з'єднаний подовжньо стрілою на клини, також належить до давніх конструкцій періоду готики. На Гуцульщині цей тип стола відомий у декількох варіаціях. Малий столик XIX ст., що нагадує аналой, має профільовані та різьблені сакральні мотиви, як на скринях (хрест із розетами). Цілком аналогічні столи більших розмірів виготовляв у кінці XIX – початку XX ст. Василь Девдюк, прикрашаючи окремі частини профілюванням, випалюванням, різьбленням, використовуючи розети тощо.

Крісло – типологічна підгрупа меблів для сидіння, що має зручну, іноді м'яку, обшиту тканиною, спинку, сидіння та бокове поруччя.

Стілець, стільчик – словотворення вказує, що ці предмети є зменшені аналоги стола (в дошку вставлені ніжки). Справді, стільці були різних розмірів і призначення. Стілець для сидіння в інтер'єрі з'явився доволі пізно, ймовірно, десь у період XVI-XVII ст. У сільськогосподарському середовищі до початку XX століття оптимальним предметом для сидіння вважалась лава. Стільці на одну, рідше дві особи були значно зручніші своєю мобільністю, якщо порівнювати їх із лавою. Їх легко можна переносити в необхідне місце.

Табурет (термін запозичений із французької) – різновид стільця без опертя, рідко буває різьбленим. Ніжки прив'язані до сидіння рамковою конструкцією та з'єднанні за допомогою царг. У побуті відомий із другої половини XIX століття.

На думку Ф. Вовка, ця група меблів в Україні ніколи не буває стояча, на ніжках або на дугових підставках, а завше висяча. Водночас буди і висячі

колиски не менш вишуканої роботи з різьбленням на спиці хрестика, шестипелюсткових розет і написів (Гуцульщина). Із середини XX ст. висні колиски вийшли із вжитку, натомість розвинулися конструкції стоячих колисок-ліжечок.

Полиці – важлива типологічна група давніх виробів тогочасного житла. Це декоративна масивна дошка або ж декілька з'єднаних до купи дощок, які закріплювалися горизонтально на стіні чи в прямокутній рамі. Їх тогочасні гуцули використовували не тільки як засіб утримання предметів утилітарного значення у побуті, наприклад, посуд, продукти, а також як місце для релігійних предметів (божники, божниці, себто тогочасні ікони).

Мисники – окрема типологічна підгрупа полиць, пристосована для зберігання дерев'яного і керамічного посуду (передовсім мисок). Виробництво таких полиць сягає доісторичних часів, коли виникла необхідність у зручному розміщенні різноманітного начиння для приготування та споживання їжі. Мисники стали популярними серед гуцулів, починаючи з XIX століття, саме тоді мода виставлення на полицях розписаного посуду як окраси житла та виявів достатку на заздрість ворогам набула свого розквіту. Полиці для начиння починають називати мисниками, а їх конструкції набувають регіональних відмінностей, тобто типів художньої виразності. У кінці XIX – початку XX ст. різноманітні різьблені полички виготовляють відомі гуцульські майстри Василь і Микола Шкрібляки, В. Девдюк та інші.

Полиця для рушника. У першій половині XX століття в місті, а згодом і в селі набуває поширення поличка для рушника. Її конструкція має планку для завішування полотнища, але не завжди полички служать лише для тримання речей. Відносно проста столярна конструкція дозволяла майстрам при виробництві цього типу меблів у повній мірі втілювати у життя свої творчі ідеї. Це дозволяло втілювати у цій типологічній групі найрізноманітніші мотиви, починаючи із тварин і закінчуючи квітами виноградинками тощо

Ложкар. Ще один тип невеликої полиці з отворами для зберігання ложок був поширений у Карпатах та Прикарпатті у XIX-XX столітті. Такі полички кожен господар виготовляв власноручно. Ложкар складається із міцно з'єднаної основи та вішака. Перша частина виробу функціональна, має дірки для вставлення ложок, колотилок тощо. Друга переважно декоративна, містить різноманітні символічні силуети, що іноді нагадують паперові витинанки, проте кожен майстер виготовляв їх індивідуально, інтерпретуючи ті чи інші орнаментальні мотиви.

Гуцульська рухома лавка – це традиційна меблева конструкція, яка була характерною для гуцульського регіону у XIX-XX століттях. Головною відмінністю цієї лавки від нерухомих гуцульських лавок є її мобільність та можливість перенесення. Зазвичай використовувалася як засіб для перевезення вантажів, а також як зручні меблі для сімейного використання. Її мобільність робила їх корисними в умовах гірського регіону, де не завжди було можливість використовувати великі нерухомі меблі. Гуцульські рухомі лавки залишаються важливою частиною культурної спадщини гуцульської культури, можуть бути

предметами колекціонування та фундаментального дослідження.

Лава-ліжка – це традиційна гуцульська меблева конструкція, яка поєднує функції ліжка і лавки, виготовлялася майстрами в гуцульському регіоні, особливо в Карпатах, і вона є характерною для гуцульської культури.

Основні особливості гуцульської лави-ліжка:

- багатофункційність – лава-ліжка була спроектована так, щоб виконувати функції як ліжка, на якому спали господарі та їхні гості, так і лавки, на якій можна було сидіти або складати речі;
- дерев'яна конструкція – виготовлялася з деревини ялини, смереки або бука;
- різьблення і тесання – гуцульські майстри робили лави-ліжка особливими завдяки різьбленню та тесанню на дереві. Це могли бути геометричні орнаменти, рослинні мотиви або сцени із гуцульського життя;
- збережуваність – деякі лави-ліжка мали вбудовані збережувані відділення або шухляди для зберігання різноманітних предметів.
- мистецька цінність – лави-ліжка були не лише функціональними меблями, але й мистецькими виробами, які відображали гуцульську культуру та народні традиції.

Лави-ліжка використовувалися в гуцульських оселях як місце для сну та відпочинку, а також як предмети меблевого мистецтва, які додавали автентичності духу та естетики дерев'яному інтер'єру гуцульських хат.

Лав-стіл – це тип традиційної гуцульської меблевої конструкції, яка комбінує функції стола і лавки. Вона була розповсюджена серед гуцулів, етнічної групи горян, що проживали в Карпатах, особливо у XIX-XX столітті.

Головною особливістю гуцульської лави-столу є її функціональність та характерний дизайн. Гуцульські лави-столи використовувалися у гуцульських оселях як меблі для прийому їжі, роботи та сімейних зібрань. Сучасні репліки й антикварні гуцульські лави-столи можуть бути цінними предметами колекціонування та декоративними елементами сучасного інтер'єру.

Висновки. Досліджуючи художньо-стильові особливості дерев'яних меблів, якими гуцули найчастіше облаштовували свої небагаті житла на полонині, варто визначити характерні ознаки предметів ужитку для даного регіону. Можна стверджувати, в першу чергу, що через відносно невеликий загальний об'єм гуцульського житла господарі у виборі меблів найбільше цінували багато функціональність та малогабаритність. Саме ці чинники сприяли прояву широкої палітри фантазії у питанні створення варіативних моделей меблів. По-друге, опираючись на дослідження Василя Сивака, слід зазначити, що лава була однією з найпростіших видів меблів та охоплювала, за своєю структурою, велику кількість конструкцій. Вони поділяються на такі умовні чотири групи:

- 1) нерухомі чи стаціонарні, які знаходяться за традиційно визначеним місцем у хаті; їх типи та варіанти – нерухома лава, піл;
- 2) рухомі, які знаходяться на певному місці в хаті; їх типи та варіанти – рухома лава, стіл, мисник, скриня, ліжка;

3) рухомі, які не завжди знаходяться за традиційно визначеним місцем у хаті; їх типи та варіанти – ослін, колиска, стілець, табурет, крісло, канапа, бомбетль;

4) обладнання, переважно стаціонарне, яке виконувало окремі функції меблів; їх типи та варіанти – жердка, грядки, полиця, вішак. Можна стверджувати, що лава у первісному гуцульському побуті була найпоширенішим та найбільш функціональним видом дерев'яних меблів.

Список використаних джерел:

- [1] Сивак В. (2015). Народні меблі у селянському житлі Українських Карпат та Середнього Полісся кін. XIX-XX ст.: тесана нерухома лава. Львів : «Народознавчі зошити». С. 87-89.
- [2] Станкевич М. Є. (2002). Українське художнє дерево. Львів : Афіша. 480 с.